

Miljana Milojević

NOVA SHVATANJA RACIONALNOSTI I SEMANTIKA

APSTRAKT: U ovom radu baviću se povezanošću određenih shvatanja kognicije i semantike i mogućim uticajem eksternalističkih shvatanja kognicije na debatu između fregeanaca i nefregeanskih antiindividualista. Kao pojam koji povezuje ove dve filozofske oblasti istaći ću pojam racionalnosti i pokazaću da iako je uobičajeno da se pretpostavi da je Fregeova semantika u potpunosti depsihologizovana ona ipak pretpostavlja “kartezijansko” shvatanje racionalnosti, do sada prihvatano kao neupitno, koje je uprkos tome ipak zavisno od posebnog shvatanja nas kao kognitivnih subjekata i naših kognitivnih sposobnosti. Ovakav pojam racionalnosti ima istaknuto mesto u Fregeovom shvatanju značenja, kao motivator za uvođenje smisla kao bitne komponente značenja, a ujedno i kao oruđe za opravdanje ovog poteza. Argumentisaću da ukoliko prihvatimo relativnost ovog pojma, suočeni sa drugim plauzibilnim alternativama kao što je stanovište “uronjene” racionalnosti Milikanove, moramo promeniti i naš stav prema fregeanskom smislu i navodnim nedostacima antiindividualističke semantike.

KLJUČNE REČI: racionalnost, semantika, antiindividualizam, situirana kognicija, Gottlob Frege, Ruth G. Millikan.

1. Povezanost filozofije kognicije i semantike

Da li postoji veza između određenog shvatanja kognicije i semantike?¹ Ako uopšte postoji takva veza kakve je ona prirode i kakve uvide može da nam pruži? Ovo su pitanja koja se skoro nužno nameću svakome ko po prvi put uranja u debatu o „aktivnom eksternalizmu” ili „eksternalizmu nosilaca [eng. vehicles]” kognicije nastalu nakon objavljivanja seminalnog članka Čalmersa i Klarka „Prošireni um” [„Extended Mind”²]. Suočeni sa rečju „eksternalizam” u kontekstu kognitivnih procesa i sistema – misli, verovanja, percepcije, i tako dalje – misli nam kao po pravilu lutaju ka semantičkom eksternalizmu i načinima individuacije mentalnih sadržaja i pitamo se da li je ova novonastala debata samo novo ruho ostarelih pi-

- 1 Ovaj članak pisan je u okviru projekta „Dinamički sistemi u prirodi i društvu: filozofski i empirijski aspekti“, koji finansira Ministarstva prosvete i nauke Republike Srbije (br. 179041).
- 2 Andy Clark i David J. Chalmers, „The Extended Mind“, *Analysis* 58 (1), 1998, str. 7-19.

tanja koja su se javila kao reakcija na pretpostavku da značenja moraju obitavati u glavi. Međutim, čim dođemo do uvida da „aktivni eksternalizam“, tj. „teza o proširenju kognicije“, nema aspiracije da proširenje kognitivnih procesa objasni pomoću već poznatih vrsta eksternalizama patnamovskog i kripkeanskog tipa, odnosno, pomoću ukazivanja na to da su semantički sadržaji naših misli i verovanja eksterno realizovani, već ima za cilj da opravda tvrdnju da su *sami* ovi procesi – naše misli, verovanja i mnogi drugi – a ne njihov semantički sadržaj, delimično konstituisani uz pomoć delova okoline i ostatka naših biloških tela (kada izuzmemo naše neuronsko telo), postaje nam jasno da su ove dve tvrdnje o eksternalizaciji mentalnog sasvim drugačijeg tipa. Dok je, npr, semantički eksternalizam sasvim kompatibilan sa tezom psiho-neurofizičkog identiteta, aktivni eksternalizam je u oštrom sukobu sa njom. Dok prema mišljenju semantičkih eksternalista sve misli mogu biti interno, neurofizički, realizovane istovremeno dok je njihov sadržaj, tj. uslovi pod kojima su one istinite ili lažne, eksterno realizovan, zastupnik aktivnog eksternalizma kategorički tvrdi da ovo nije istinito, jer su same misli ponekad delimično eksterno realizovane. Semantički eksternalista verovatno nikada nije ni pomislio da stolovi, stolice, lavovi i „ajfoni“ koji možda konstituišu sadržaje naših misli u bilo kom smislu tvore i same kognitivne procese u kojima mislimo, maštamo, polemishemo ili prosto govorimo o njima. Nakon ove spoznaje čini se da ove dve teze i ne mogu biti suštinski povezane – jedna od njih je metafizička teza o realizatorima ili nosiocima kognitivnih procesa, druga semantička teza o tome gde treba da usmerimo pogled kada utvrđujemo uslove pod kojima su određene mentalne i lingvističke epizode istinite ili lažne. Iako postoji delimično preklapanje u oblasti fenomena kojima se ove dve filozofske oblasti bave – neki kognitivni procesi imaju osobinu da mogu biti istiniti ili lažni, a neki entiteti kojima se semantika bavi mogu biti kognitivni procesi, izgleda da svaka sličnost između njih prestaje upravo na ovome mestu i da iako se fenomeni kojima se bave delimično podudaraju, njihovi problemi imaju sasvim različitu prirodu. Iz ovog razloga – uviđanja njihove distinktno prirode – svako upoređivanje i pokušaji povezivanja ovih oblasti prestaje i smatra se jalovim poslom.

Međutim, bez obzira na ovaj opšti uvid, smatram da je ipak moguće ukazati na indirektnu, ali veoma važnu vezu između ove dve oblasti koja može imati dalekosežne posledice. Mesto dodira ove dve oblasti, ova dva shvatanja eksternalizma, ili barem jedno od njih, nalazi se u određenju pojma „racionalnosti“. Ovaj pojam je pretpostavljen u naizgled depsihologizovanoj modernoj semantici, koja počinje od Fregea, dok je problematizovan u debati o zavisnosti kognitivnih procesa od okoline i telesnih faktora. Jedan od glavnih zadataka koje je Frege postavio pred sebe u rešavanju semantičkih, logičkih i matematičkih pitanja bio je upravo odbacivanje svake vrste psihologizama i postavljanje značenja u objektivno postojeće „treće carstvo“ umesto u subjektiviziran svet mentalnih stanja. Tako i vodeća metodološka

pretpostavka celokupnog Fregeovog istraživanja, koju eksplicitno izražava na početku *Osnova aritmetike*, čuveno glasi „oštro valja lučiti psihološko od logičkog, subjektivno od objektivnog”³. Uprkos ovome jedna pretpostavka ovakvog semantičkog shvatanja ostala je prikryveno zavisna od jednog posebnog „psihološkog“ stanovišta. Možda je ova tvrdnja na prvi pogled za poznavaoce Fregea čak skandalozna, ali ona ne bi trebalo previše da nas zabrinjava. Ova pretpostavka, pretpostavka o subjektivnom povlašćenom pristupu, kada je validnost njegovih zaključivanja u pitanju, jedna je od najdublje ukorenjenih pretpostavki modernog Zapadnog uma, a prvi su je u pitanje doveli Američki pragmatisti. Ovakvo stanovište je posebno uzeto u razmatranje tek u drugoj polovini dvadesetog veka a posebno u poslednje dve decenije. Ipak, jasno suprotstavljanje tradicionalnom shvatanju racionalnosti svoj pravi oblik dobija tek u novom milenijumu, pa tako i tekst Endija Klarka iz 2001. godine počinje tvrdnjom da je „odgovarajući projekat za novi milenijum radikalna rekonfiguracija naše slike ljudske racionalnosti”.

2. Tradicionalno shvatanje racionalnosti

Vreme je da kažemo nešto o ovom viševjekovno opšte prihvaćenom stanovištu i kakve nam se alternative danas nude. Da li su ova alternativna shvatanja plodnija, bliža drugim zdravorazumskim intuicijama ili su u sukobu sa nekim drugim dobro uvreženim shvatanjima koja delimo.

Prema tradicionalnom shvatanju racionalnosti, *a priori* rezonovanje je dovoljno za utvrđivanje ispravnosti jednostavnih instanci zaključivanja. Smatra se da smo mi jedine sudije u našem zaključivanju. Puka refleksija je sve što nam je potrebno kako bismo uvideli logičke relacije koje opstoje između prostih misli i nikakvo empirijsko istraživanje ne može da promeni na taj način dobijene rezultate. U ovome, naravno, prepoznajemo Dekartovu poziciju koja pretpostavlja filozofa ili uopšte kognitivnog subjekta koji u svojoj fotelji dolazi do svih potrebnih odgovora. Ona nas poziva da zatvorimo naše oči, da se udobno smestimo i da bez pogreške ispitamo validnost naših zaključivanja. Ovakvo shvatanje racionalnosti pretpostavlja da ukoliko usmerimo pažnju na naše misli, onakve kakve nam se javljaju u umu, mi naravno ne možemo pogrešiti u izvođenju zaključaka koje na njima osnivamo. Takođe, ovakvo shvatanje racionalnosti je u velikoj meri podržano tradicionalnim ili standardnim shvatanjem kognitivne aktivnosti ljudi prema kojem se kognitivni procesi odvijaju internalizovano, na način koji nalikuje onom Tjuringove mašine. Kognitivna mašinerija koristi algoritme koji transformišu simbolički, u ovom slučaju pojmovni, materijal na način koji je jednoobrazan i nepogrešiv, naravno, pod uslovom da nema „spoljašnjih” smetnji. Tako, kako Bogosjan to sažeto tvrdi, naše zdra-

3 Gottlob Frege, *Osnove aritmetike i drugi spisi*, Kruzak, Zagreb, 1995, str. 20.

vorazumsko shvatanje racionalnosti počiva na pretpostavci da „logička svojstva zaključivanja koja vršimo moraju biti prosudiva čisto *a priori*“²⁴.

Ako se sada vratimo semantičkim brigama možemo uvideti da je u debati između fregeanskih i nefregeanskih antiindividualista ovakvo shvatanje racionalnosti gotovo bespogovorno prihvaćeno. Ono je potom prećutno, mada ponekad i eksplicitno, upotrebljeno za motivisanje, pa čak i opravdanje uvođenja fregeanskog smisla. Međutim, iako je ovakvo krajnje internalističko shvatanje svakako mnogo bliže kartezijanski inspirisanim fregeancima, izuzetno je zanimljivo da i protivnici fregeanizma preuzimaju isti ovaj pojam racionalnosti i nastoje da na izazove fregeanizma odgovore na načine koji štite ovo stanovište. Razlog ovome može biti nedostatak valjanih alternativa ili pak neuviđanje činjenice da bi uvođenje ovakve alternativne koncepcije racionalnosti, koje bi bilo posao filozofa kognicije ili psihologije a retko veštog semantičara, donelo preku prednost svakom antiindividualistički nastrojenom filozofu u ovom sukobu, a pre svega onom koji ima nefregeanske sklonosti.

Moj predlog je, dakle, da napuštanje tradicionalnog, internalističkog, shvatanja racionalnosti može da nam pomogne u opravdanju nefregeanskog antiindividualizma, ali da takođe ovim putem možemo da eliminišemo neke kontradikcije koje naizgled postoje u određenim shvatanjima fregeanskog antiindividualizma, npr. Kembela i Evansa.

3. Racionalnost i semantika

Frege je u semantiku uveo pojam smisla kao konstituenta značenja kako bi rešio nekoliko zagonetki koje se javljaju ukoliko ne postuliramo transparentnost značenja. Naime, ako je značenje nešto što je konstituisano isključivo od delova spoljašnjeg sveta i nije deo onoga što se nalazi „u našoj glavi“ onda nije sasvim jasno kako bismo mogli da objasnimo informativnost iskaza identiteta koji sadrže koreferencijalne termine, koja je očigledna kada na primer prvi put čujemo “Hesperus je Fosforus”. Bilo bi, takođe, često teško da sasvim obične ljude opišemo kao racionalna bića, tj. svesna bića koja nemaju dva kontradiktorna verovanja istovremeno, kao što su “Hesperus je vidljiv noću” i “Fosforus nije vidljiv noću”. Stoga, ako nešto poput Fregeovog smisla, modusa prezentacije ili načina na koji termin referira, ne tvori bar deo značenja naših reči ili pojmova teško je objasniti neke od nama najdražih pretpostavki, npr. informativnost *a posteriori* iskaza identiteta ili racionalnost koja se sastoji u sposobnosti da izbegnemo neuspeh u izvođenju va-

4 Paul A. Boghossian, „Externalism and Inference”, *Philosophical Issues* 2, 1992, str. 17; Jessica Brown, *Anti-individualism and Knowledge*, The MIT Press, 2004, str. 183.

ljanih zaključaka, da ne prihvatamo istovremeno kontradiktorna verovanja i da ne izvodimo nevaljane zaključke.⁵

Singularni antiindividualisti⁶, sa druge strane, tvrde da naše misli nisu individuuirane u potpunosti našim intrinzičnim stanjima, kakvo je bilo Fregeovo mišljenje, već da su umesto toga bar delimično individuuirane predmetima iz naše okoline. Otklon prema fregeanskoj semantici javio se pre svega zbog nerigidnosti deskripcija koje izlažu značenja imena koja ne odgovara rigidnosti samih imena, kao i zbog epistemičkih problema, tj. nepostojanja konsenzusa povodom odgovarajućih smislova kao i opterećenja subjekta da uvek mora u potpunosti poznavati smisao koji će ga nepogrešivo voditi do referencije. Prema antiindividualističkom shvatanju mi možemo biti u istom mentalnom stanju ali da imamo različite misli jer sadržaji misli nisu u potpunosti deo našeg mentalnog života. Patnam je ovo pokazao na fiktivnom primeru u kojem se fizički duplikati, od kojih se jedan nalazi na Zemlji a drugi na fiktivnoj planeti “Zemlji bliznakinji”, nalaze u identičnim mentalnim stanjima a ipak misle o različitim supstancama, o H₂O i XYZ. Iako Petar i njegov “bliznac” instanciraju ista mentalna stanja misleći o ove dve supstance uz pomoć istih modusa prezenatcije nazivajući ih istim imenom “voda”, Patnam primećuje da ćemo kada saznamo da “voda” nije H₂O već XYZ na Bliznakinji poželeti da kažemo da “voda” ne znači isto na Bliznakinji što i na Zemlji, te da prema tome značenja nisu u glavi već u objektima koji su označeni našim rečima i pojmovima⁷. U *Anti-individualism and Knowledge* Džesika Braun ispituje prigovor prema kojem takvo antiindividualističko shvatanje podriva sposobnost kognitivnog subjekta da valjano zaključuje. Ovaj prigovor je utemeljen u tvrdnji da je antiindividualizam inkompa-

- 5 Autor ovog teksta je svestan prigovora koji Dženifer Sol upućuje Fregeu 1997. u članku “Substitution and Simple Sentences”, a koji se sastoji u primedbi da problemi koji se javljaju kada ne prihvatamo smislove nisu uvek intenzionalne prirode. Ona navodi sledeći primer “Klark Kent je ušao u telefonsku govornicu a Supermen je izašao”. Ovaj primer ne uključuje upotrebu intenzionalnih glagola, ali bez obzira na to nije sasvim jasno da li bismo se složili oko koreferencijalnosti termina u ovom kontekstu, te nije jasno ni da li je Fregeovo rešenje pravo rešenje.
- 6 U zavisnosti od objekata zaslužnih za individuaciju misli možemo razlikovati više vrsta antiindividualizama. Singularni – gde se individuacija vrši određenim objektima, prirodnih vrsta i društveni – gde se individuacija vrši uz pomoć lingvističkih praksi određene zajednice.
- 7 Hilary Putnam u „Meaning and Reference“, *The Journal of Philosophy*, Vol. 70, No. 19, Seventieth Annual Meeting of the American Philosophical Association Eastern Division, 1973, str. 699-711., zapravo dokazuje da su dve osnovne pretpostavke tradicionalne teorije značenja nesaglasne, tj. da je nemoguće da istovremeno važe. Ove dve pretpostavke su 1) pretpostavka da znati značenje termina znači biti u određenom psihološkom stanju i 2) pretpostavka da značenje termina određuje njegovu ekstenziju. Takođe, Patnamov primer se odnosi na prirodne vrste, mada ista vrsta argumenata može biti konstruisana i za pojedinačne objekte.

tibilan sa ljudskom sposobnošću da se *a priori* shvati da li dve misli ili dva konstituenta misli imaju isti ili različit sadržaj⁸. Potporu za ovu tvrdnju možemo pronaći u primerima koji slede. Ukoliko pretpostavimo da su sadržaji misli individualizirani uz pomoć predmeta iz okoline, zaključci poput:

1. Slepí miševi su sisari.
2. Sisari su toplokrvni.

---

3. Dakle, ljljci su toplokrvni.

Ili:

4. Hajdučka trava raste u Srbiji.
5. Stolisnik raste u južnom Koloradu.

---

6. Nešto raste i u Srbiji i u južnom Koloradu.

trebalo bi da budu valjani, jer “slepí miševi” i “ljljci”, kao i “hajdučka trava” i “stolisnik” izražavaju iste pojmove čak iako ovo nije transparentno subjektu koji ih poseduje. Ako ovo uzmemo u obzir onda sledi da ljudska bića koja bismo inače smatrali racionalnim veoma često ne uspeavaju da izvedu jednostavne valjane zaključke. Sa druge strane ukoliko postuliramo da su značenja bar delimično konstituisana od Fregeovih smislova onda navedena zaključivanja ne treba smatrati valjanim jer rečenice koje su izražene sa “slepí miševi” i “ljljci”, i “hajdučka trava” i “stolisnik” izražavaju različite misli, tako da naše intuicije o racionalnosti ostaju očuvane.

Dakle, pokušaj Braunove se sastojao u ispitivanju tvrdnje da je nefregeanski antiindividualizam inkompatibilan sa ljudskom sposobnošću ispravnog rezonovanja, jer prema nefregeanskom antiindividualizmu ljudi često ne uspeavaju da *a priori* odluče da li dve misli ili dva konstituenta misli imaju isti ili različit sadržaj. Istost i različitost sadržaja su ključni za rezonovanje. Ako neko pravi greške povodom istosti ili različitosti sadržaja, onda on može da pravi greške i o logičkim svojstvima sopstvenih misli. Stoga, Braunova razmatra da li je antiindividualizam kompatibilan sa sledeća dva principa:

Transparentnost istosti sadržaja: za bilo koje dve misli, ili konstituenta misli, koje S ima u vreme t , ako oni imaju isti sadržaj onda, u vreme t , S može da shvati *a priori* da oni imaju isti sadržaj.

⁸ Videti Brown, str. 157.

Transparentnost različitosti sadržaja: za bilo koje dve misli, ili konstituenta misli, koje S ima u vreme t, ako oni imaju različit sadržaj onda, u vreme t, S može da shvati *a priori* da oni imaju različite sadržaje.⁹

U skladu sa antiindividualizmom koji uzima samo spoljašnje predmete kao odgovorne za individuaciju misli, naime, nefregeanskim antiindividualizmom, određeni kognitivni subjekt, nazovimo ga Marko, ne prepoznaje *a priori* da on izražava *jednu istu misao* koristeći dva različita termina koji zapravo izražavaju isti pojam – “Hajdučka trava raste u mom dvorištu” i “Stolisnik raste u mom dvorištu”. Prema fregeancima ovo ne bi bila ista misao jer se modusi prezentacije “hajdučke trave” i “stolisnika” razlikuju. Stoga, istost misli nije transparentna za Marka i on zauzima različite stavove prema njima, jednu smatra istinitom, drugu lažnom, te se ponaša iracionalno. Iz istog razloga Marko neće biti u mogućnosti da izvede valjani zaključak 6. iz 4. i 5. Ponovo, prema fregeancima pojmovi izraženi u 4. i 5. su različiti i, stoga, za njih ovaj slučaj ne predstavlja problem.

Sa druge strane, transparentnost različitosti sadržaja se čini van domašaja kako nefregeanaca, tako i samih fregeanaca koji prihvataju antiindividualizam¹⁰. Za razliku od slučajeva koji su u suprotnosti sa transparentnošću istosti sadržaja u kojima intrinzične razlike koje uvode fregeanci donose razliku u sadržaje misli koje su u pitanju i na taj način izbegavaju problem – „slučajevi spore zamene“ su korišćeni kako bi se argumentisalo da je antiindividualizam, kako fregeanski tako i nefregeanski, inkompatibilan sa transparentnošću razlike sadržaja¹¹. Jedan od ovih primera je konstruisan tako da pokaže da Seli, koja je „sporo prenesena“ iz sveta u svet tako da to sama ne primećuje, ne uspeva da primeti razliku između njene dve misli koje su, kako se ispostavlja, o dve različite prirodne vrste – aluminijum i blizaluminijum. Kako bi ovaj primer zaista poslužio kao protivprimer za princip transparentnosti različitosti misli, treba da pretpostavimo da je Seli u stanju da poseduje dve različite misli sa dva različita pojma, što je moguće samo ako je Seli u stanju da zadrži svoj stari pojam aluminijuma i nakon zamene svetova. “U opštim crtama, ovo stanovište može biti odbranjeno pomoću argumenta da se dva verovanja koja su u pitanju razlikuju u svojim kauzalnim i deferencijalnim vezama (videti, npr., Boghossian 1992, str. 19-20.) i/ili da je deo funkcije pamćenja očuvanje sadržaja ranijih misli kako bi ostali dostupni u kasnijim vremenima (videti, npr., Burge 1998).“¹²

9 Brown, str. 160.

10 Više je autora koji smatraju da je fregeanizam kompatibilan sa antiindividualizmom, među njima su najistaknutiji Kembel, Evans i Mekdauel.

11 Videti Brown, str. 167; Boghossian 1992; Falvey i Owens 1994; Goldberg 1999.

12 Brown, str. 168.

Uz pomoć navedenih misaonih eksperimenata dolazi se do zaključka da su obe vrste antiindividualizma, kako nefregeanska tako i fregeanska, inkompatibilne sa transparentnošću različitosti sadržaja. Iz ovoga sledi da kognitivni subjekti mogu biti skloni nevaljanom zaključivanju koje može biti ispravljeno samo uz pomoć empirijskih informacija a nikako samo udublivanjem u naše misli. Moguće razrešenje problema koji uvodi eksperiment “spore zamene” bi bilo konstruisanje argumenata koji bi imali za cilj da pokažu kako ne postoje dva različita pojma u zaključivanju koje Seli izvodi, ili takvih argumenata u kojima se istrajava na tome da iako Seli može da ima različite pojmove ona ne može da ih koristi u istoj epizodi rasuđivanja.

Možemo sada zaključiti da ukoliko sadržaj naših verovanja nije transparentan, onda, čak i u prostim slučajevima kognitivni subjekt može da podbaci u izvođenju valjanih zaključaka (1.–3, 4.–6), može da poseduje kontradiktorna verovanja (Hajdučka trava raste u mom dvorištu i Stolisnik ne raste u mom dvorištu) i može da izvodi nevaljana zaključivanja (ako Seli veruje da gleda u aluminiju upravo sada, ona može da zaključi da ne gleda u blizaluminijum).

Tako da ako pretpostavimo da je racionalnost deo našeg kognitivnog ponašanja koje je u potpunosti *a priori*, nezavisno od bilo kakvog iskustva, onda bi pod tom pretpostavkom morali da budemo u mogućnosti da shvatimo ispravna logička svojstva naših misli *a priori*, a ovo nije moguće ukoliko ne možemo da utvrdimo istost i različitost sadržaja naših misli *a priori*. Ako zauzmemo antiindividualistički stav prema individuaciji sadržaja, mi moramo da pretpostavimo da je subjektu potrebna empirijska podrška kako bi utvrdio istost ili različitost sadržaja, a tada je subjektu potrebna empirijska informacija kako bi shvatio logička svojstva sopstvenih misli. Iz ovog razloga Bogosjan i izvodi krajnje negativan zaključak da je antiindividualizam inkompatibilan sa racionalnošću običnih kognitivnih subjekata.

Zaista, u potpunosti je inkonzistentno tvrditi da neko veruje i ne veruje u jedan jedini iskaz. Ovaj problem se ne prevazilazi pukom tvrdnjom da istost sadržaja verovanja ne može uvek da se odredi *a priori*. Zbog toga su nefregeanski antiindividualisti upotreбили brojne strategije kako bi pokazali da pripisivanja verovanja nekome implicitno tvrde ili pragmatički navode da subjekt veruje u određeni iskaz pod izvesnim velom (Salmon 1986; Crimmins and Perry 1989), ili da implicitno uključuje ukazivanje na rečenice u određenom jeziku (Carnap 1946; Davidson 1969).¹³

Kao što je pokazano, moguće je biti antiindividualista i zadržati transparentnost istosti sadržaja, te u tom smislu, antiindividualizam nije u neposrednoj tenziji sa fregeanskim smislovima, mada je moguće da nas tome vodi netransparentnost različitosti sadržaja. Jedna potencijalna pretnja koherenciji stanovišta fregeanskog antiindividualiste je otklonjena – tvrdnja da kao fregeanac mora da prihvati transpar-

13 Videti Brown, str. 202.

entnost istosti sadržaja ali da kao antiindividualista mora da je odbaci. Čini se, onda, da svaki antiindividualista koji prihvati perspektivu “dva pojma” u slučaju “spore zamene” treba, uprkos tome, da odbaci transparentnost različitosti sadržaja i da prihvati da kognitivni subjekt može da pravi proste nevaljane zaključke. Kao fregeanac, onda, fregeanski antiindividualista pretpostavlja transparentnost istosti sadržaja, a kao antiindividualista odbacuje transparentnost različitosti sadržaja. Ovo pak deluje neobično asimetrično za jednu jedinstvenu poziciju, naime, da tvrdi transparentnost istosti sadržaja ali da negira transparentnost različitosti sadržaja. Dalje, kao fregeanac fregeanski antiindividualista istrajava u tome da racionalni subjekt uvek može *a priori* da razluči proste primere valjanosti i kontradikcije, ali kao antiindividualista prihvata da racionalni subjekt ne može uvek *a priori* da uoči jednostavne primere nevaljanosti. Pitamo se sada šta bi moglo da motiviše prihvatanje ovakvo neobičnog stanovišta prema kojem racionalni subjekt može *a priori* da prepozna proste slučajeve nekih logičkih svojstava ali ne i drugih?¹⁴ Ukoliko ostane pri svojim početnim pretpostavkama, koje uključuju i “staro” shvatanje racionalnosti, fregeanski antiindividualista će morati da pruži objašnjenje zašto su neka logička svojstva privilegovana u odnosu na druga, što svakako neće biti lak posao.

Dok su obe pomenute vrste antiindividualizma u izvesnoj tenziji sa kartezijskom racionalnošću fregeansko stanovište ne samo da podržava naše intuicije o tradicionalno shvaćenoj racionalnosti, već je, još bitnije, duboko zavisno od takvog shvatanja racionalnosti. Naime, fregeanci sam smisao individuiražu upravo potencijalnom razlikom u stavu koji zauzimamo prema verovanjima, to jest, tvrdi se da:

ako je moguće da racionalno verujemo da p, a da ne verujemo da q, onda su sadržaji p i q različiti.

Razlika u sadržajima je, dakle, vezana za sposobnost subjekta da prihvati jedan iskaz a da ne prihvati i drugi. Tvrdi se da je razlika u stavovima koje subjekt zauzima prema određenim iskazima, razlika u njegovim mentalnim stanjima, ona koja obezbeđuje razliku u sadržajima subjektivih misli. Ova tvrdnja svoju snagu dobija iz pretpostavke da je subjekt racionalan, da su mu njegove misli transparentne i da on ne može da napravi grešku kada su njegove misli u pitanju. Međutim, ako bismo napustili kartezijsko viđenje “sve ili ništa” racionalnosti – da subjektova racionalnost garantuje njegovu nepogrešivost kada su u pitanju sadržaji njegovih misli, gorenavedeni princip bi prestao da bude operacionalan. Ako je racionalnost normativni pojam koji dozvoljava izuzetke onda ne bismo bili u mogućnosti da ga koristimo da razlikujemo sadržaje misli na “sve ili ništa” način. Mi bismo mogli da budemo u stanju da racionalno verujemo da p i da ne verujemo da q, ali ovo ne bi obezbedilo razliku u sadržajima, čak i ako su sadržaji konstituisani uz pomoć smislova, jer bismo mogli biti u krivu. Kako bi princip razlike sadržaja bio koristan on

mora da koristi stabilan i deskriptivan pojam “racionalnosti”. Ukoliko se ispostavi da racionalnost treba posmatrati kao normativan pojam, ako ona u biti dozvoljava izuzetke, princip razlike sadržaja će moći da proizvede različite sadržaje čak i kada njih zapravo nema, ali sa druge strane, sam princip i vodeća ideja koja stoji u njegovoj pozadini – da je perspektiva prvog lica neprikosnovena u odnosu na perspektivu trećeg lica kada je po sredi diferencijacija misli – neće uspeti da ispuni svoj zadatak, jer mi onda nećemo biti nepogrešivi i nekada će nam biti potrebna empirijska podrška za naše sudove.

Stoga, opravdano je verovati da jedan poseban pojam racionalnosti igra veoma važnu ulogu u osnovnom obliku fregeanizma. Ova uloga je višestruka, “racionalnost” opravdava sam “princip razlike sadržaja”, jer da nema takvog pojma ne bi bilo jasno kako bi princip trebalo primeniti, dok u isto vreme “racionalnost” motiviše fregeanizam jer je samo ovo gledište vođeno ovim pojmom – u središtu ovog shvatanja nalazi se pretpostavka da “racionalan subjekt zna najbolje šta misli, a šta ne misli”. Tako, na prvi pogled izgleda da ili treba da prihvatimo fregeanizam sa svim njegovim problemima, problemima koji izrastaju iz njegovog kartezijanskog nasleđa, ili moramo da odbacimo zdravorazumsku pretpostavku da je većina ljudskih bića racionalna.

4. Kognitivna nauka i shvatanja racionalnosti

Na koji način nam kognitivna nauka može pomoći u rešavanju ovih semantičkih problema? Upravo kroz rasvetljavanje pojma racionalnosti i njegove prave prirode. U naturalistički orijentisanoj filozofiji duha postavljeno je pitanje mogućnosti i prirode objašnjenja ljudske sposobnosti za rasuđivanje. Ovo pitanje je posebno zadobilo oblik u kojem se filozofi iz domena kognitivne nauke pitaju na koji je način racionalnost “materijalno” moguća ili ostvariva, tj. kako ona mora ili može biti realizovana, ukoliko je posmatramo onako kako nam je zaista data i kakve karakteristike s obzirom na ovo ona mora imati. Dakle, normativno pitanje “kako treba rasuđivati?” se u ovoj raspravi ostavlja po strani i naponi su usmereni ka deskriptivnom objašnjenju mogućnosti racionalnosti onakve kakvu je pronalazimo u prirodi. Slika savršenog rasuđivača, koji ima nepogrešiv uvid u logička svojstva sopstvenih verovanja, preslikana je i u domen kognitivne nauke u vidu Tjuringove mašine. Kognitivna nauka je rasuđivanje pod uticajem Tjuringovog izuma videla kao manipulaciju simbolima, kao njihovo zapisivanje, brisanje, kombinovanje i kopiranje. Ovakva slika se savršeno uklapala sa starim shvatanjem racionalnosti koja je pre svega bila usmerena na zaključivanja koja se vrše nad rečeničnim sklopovima. Sada su ove radnje mogle biti i mehanički objašnjene tako što bi misli bile prevedene u unutrašnje simbole koji su odražavali njihove sintaktičke osobine a

kompjutacioni procesi bi onda vodili proces zaključivanja poštujući semantičke veze između odgovarajućih misli.¹⁵ Ove dve slike, kartezijanska i Tjuringova, su nesumnjivo uticale jedna na drugu. Kartezijansko stanovište, mislioca iz naslonjača, vidi ljudski duh kao samodovoljan, potpuno odvojen od stvari u koju je uronjen, sposoban da savršeno rasuđuje zahvaljujući isključivo sopstvenim moćima. Ovakva predstava kognitivnih sposobnosti, nezavisnih od okoline osim kada je sirovi input u pitanju, oličena je u savremenoj filozofiji duha i kognitivnim naukama uopšte u vidu interne realizacije kognitivnih procesa koji se odvijaju po principu primene zadatih algoritama na simboličke strukture realizovane u neuronskom telu kognitivnog subjekta. Ideja o internoj realizaciji i „kompjucionoj“ prirodi kognitivnog svakako je uticala da se gledašte o nepogrešivom „rasuđivaču“ održi i još bolje učvrsti u filozofiji i nauci. Međutim, pretpostavke koje nas prate od začetka moderne zapadne misli počele su da slabe već početkom dvadesetog veka i napokon su napustile tron devedesetih godina prošlog veka.

Pomake u novom pravcu možemo naći u razvijenijem obliku već kod američkih pragmatista, pogotovo kod Djujia, koji je logičke relacije video kao biološki odgovor na promenljivu okolinu, ipak, masovni filozofski pokret u pravcu koji kognitivnog subjekta vidi kao bitno i konstitutivno zavisnog od okoline nastaje devedesetih godina prošlog veka kada se javlja shvatanje o situiranoj kogniciji koja ujedinijuje utelovljene, uronjene i proširene pristupe kogniciji. Kognitivne sposobnosti, te i racionalnost sama, više nije stvar usamljenog subjekta zarobljenog u ljudskoj lobanji, već nešto što izrasta i snažno zavisi od okoline i tela kognitivnog subjekta. Osim pomaka u viđenju ljudske kognicije, došlo je i do pomaka u vrsti kognitivnih fenomena koji se ispituju. Tako zagovornici situirane kognicije fokus svog istraživanja stavljaju na dinamičke sisteme u kojima se ljudi nalaze, tj. na prirodu veze između ljudskog organizma i okoline, na kognitivne sposobnosti posebno usmerene na delovanje u okolini i prečice u prilagođavanju kao i na situacije u kojima dolazi do „off-loadinga“, prenošenja kognitivnog tereta na okolinu zbog ekonomisanja kognitivne aktivnosti koja se odvija interno. Iz ovog razloga, bitne promene fokusa istraživanja, javila se i sumnja da novi pristupi kognicije mogu rešiti stari problem racionalnosti koji je bio usmeren na mentalne operacije koje se vrše nad mislima koje izražavaju iskaze, jer se odnose na druge oblike racionalnog ponašanja, pre svega onaj koji je usmeren na uspešno delovanje u okolini. Iako ova misao sugerise zaključak da se ova dva pristupa, tradicionalni i situirani, ne sukobljavaju već da se odnose na dva različita domena, ovaj zaključak bi bio preuranjen i netačan. Naime, postoji mogući izlaz za situiranog teoretičara, a to je da pokaže na koji način ra-

15 “Barem je u nekom stepenu ono što umove čini racionalnim njihova sposobnost da vrše kompjutacije nad mislima; gde se za misli, poput rečenica, pretpostavlja da su sintaktički situirane i gde “kompjutacije” znače formalne operacije u Tjuringovom stilu”. Jerry Fodor, *Concepts: Where Cognitive Science Went Wrong*, Oxford University Press, 1998, str. 205.

cionalnost koja se odnosi na rečenične oblike rasuđivanja izrasta iz osnovnijih formi racionalnosti koje su biološki odgovor adaptivnog ponašanja ljudskih bića u prirodnoj okolini.

5. Jedno novo shvatanje racionalnosti – Milikanova i naturalizovana normativnost

Jedan od autora koji ukazuje na to da usamljena pozicija nepogrešivog logičkog sudije nije dovoljna da ispuni ulogu koja joj je namenjena je Rut Milikan. Ona nudi drugačije shvatanje racionalnosti¹⁶ kojim se tvrdi da je “dobrom zaključivanju potrebna stalna empirijska podrška”¹⁷. Njeno gledište je podržano opštijom tvrdnjom da mišljenje, tj. jasno mišljenje može da se odvija jedino ukoliko je uronjeno u spoljašnji svet. Ovakvo shvatanje kognitivnih sposobnosti, pa i njihovih ograničenja i karakteristika kakva je racionalnost, nije moglo da stupi na scenu dok kognitivni procesi nisu prošireni u okolinu. Sve dok je oličenje kognitivnog subjekta bilo smešteno unutar granica lobanje i kože, misaoni procesi, tj. njihovi konstituenti ili suštinski zavisni elementi nisu mogli da se prošire na okolinu biološkog entiteta koji je centralni lokus kognitivnih procesa.

Na početku *Language, Thought, and Other Biological Categories* nas upozorava da “iako neće biti ugodno, mi moramo biti spremni da napustimo ono što su možda naše najcenjenije dogme – dogme koje ću skupiti zajedno pod nazivom Racionalizam značenja. Mi moramo biti voljni da otkrijemo da, kao što ne možemo *a priori* ili sa kartezijanskom sigurnošću znati da li je bilo šta što mislimo ili kažemo istinito, isto tako ne možemo *a priori* ili sa kartezijanskom izvesnošću znati da dok nam se čini da mislimo ili govorimo o nečemu mi uopšte mislimo ili govorimo o nečemu”¹⁸. Ovime je sasvim jasno određen put na kojem dekartovska refleksija nije dovoljna kako bi se odlučilo da li su dva termina sinonimna, isto kao što nije dovoljna ni za utvrđivanje eventualne dvosmislenosti naših termina, kao ni za određivanje logičkih mogućnosti koje bi bile teorijski zanimljive.

Kada pogledamo ove navode, stanovište Milikanove ne izgleda u mnogome drugačije od gledišta drugih antiindividualista, međutim, ono što je odvaja od njih je što ona u potpunosti usvaja implikacije antiindividualističkih tvrdnji i pruža odgovore koji otklanjaju navodne nedostatke ovih gledišta. Dok su tipični odgovori

16 I to upravo racionalnosti koja se tiče ispravnog rasuđivanja, dakle, racionalnosti koja se tiče pojmova, misli i rečenica, a ne nepojmovne aktivnosti.

17 Ruth Millikan, “Embedded Rationality”, u P. Robbins i M. Aydede (ur.), *Situated Cognition*, Cambridge University Press, 2010, str. 171.

18 Ruth Millikan, *Language, thought, and other biological categories: new foundations for realism*, The MIT Press, 1987, str. 11.

antiindividualista na prigovore da njihova stanovišta nisu u skladu sa pretpostavljenom racionalnošću normalnih subjekata bazirani na teorijama “vela” (Salmon, Peri i dr.) ili na razvijenijoj pragmatiki, čiji je zadatak da u skladu sa starim pojmom racionalnosti objasne naizgled iracionalne epizode ponašanja, Milikanova u potpunosti prihvata da su normalni subjekti dovoljno često iracionalni u skladu sa tradicionalno shvaćenom racionalnošću. Iz toga na koji način Milikanova shvata “ispravnu funkciju” [eng. “proper function”] i nužnost “uronjenosti” racionalnosti kao prirodnog fenomena, možemo da izvedemo zaključke o prirodi novog pojma racionalnosti, koji postavlja mnogo manje breme na pleća racionalnog subjekta a koji je duboko zavisao od evolutivne istorije kognitivnog subjekta i okoline koja ga okružuje. Dakle, ono što je do sada ostalo možda neobjašnjeno – zašto sadržaji naših misli nisu transparentni, odnosno, zašto ih takvima treba smatrati, i kako i zašto se čini da se često ponašamo iracionalno, pod antiindividualističkim pretpostavkama – biće objašnjeno uz pomoć određenog shvatanja ispravnih funkcija, lingvističkih i mentalnih termina i nužnosti uronjenosti racionalnosti koje nam pruža Milikanova.

Naime, racionalnost je najbolje posmatrati kao sposobnost kognitivnih subjekata koja je izrasla iz njihove uronjenosti u okolinu. Ono što potom treba primetiti je da biološki entiteti koji podležu evoluciji razvijaju određene funkcije koje mogu biti nazvane “ispravnim” a racionalnost je jedna od ovakvih funkcija. Dalje, ispravne funkcije nisu ništa drugo do aktivnosti živih bića u okolini koje su obezbedile njihovu sopstvenu reprodukciju. Dakle, ukoliko ne bi bilo ispravnih funkcija entitet koji ih inače poseduje ne bi uspeo u daljoj reprodukciji. Ideja je, u opštim crtama ta da su ispravne funkcije povezane sa reprodukovanim ili, grubo govoreći, kopiranim instancama, određenih posledica čiji su prethodnici pomogli u opstanku, kontinuiranom reprodukcijom, nasledne linije te instance.¹⁹ Racionalnost je, napokon, jedna od ispravnih funkcija, i to ispravna funkcija koja operiše nad lingvističkim i mentalnim terminima koje subjekt poseduje. U sličnom smislu i same lingvističke i mentalne entitete treba posmatrati kao instance ispravnih funkcija, pa samim tim zahvaljujući njihovoj istoriji a ne intrinzičnim moćima i kao biološke kategorije neodvojive od okoline u kojima izrastaju. Instance jezičkog oruđa i mentalna intencionalna stanja “nisu jezička oruđa ili intencionalna stanja zahvaljujući sopstvenim moćima, već zahvaljujući onome što bi oni trebalo da budu u mogućnosti da učine a možda nisu u stanju da učine. Na primer, isto kao što su ponekad srca i bubrezi bolesni ili imaju urođene mane, isto tako su rečenice i verovanja ponekad lažni, a

19 Ruth Millikan, “Biofunctions: Two Paradigms”, u Andre Ariew (ur.), *Functions*, Oxford University Press, 2002, str. 8.

reči i pojmovi dvosmisleni ili prazni. Takve rečenice, verovanja, reči i pojmovi nisu u mogućnosti da izvrše svoje ispravne funkcije.”²⁰

Pošto lingvistički i mentalni termini konstituišu klase ispravnih funkcija i sam pojam racionalnosti moramo da razumemo na takav način. Ukoliko lingvistički i mentalni termini funkcionišu na pogrešiv način mi ne možemo govoriti o nepogrešivosti kada su u pitanju radnje koje se vrše nad njihovim sadržajima, jer krajnji rezultati – izvođenje zaključaka, konstruisanje valjanih argumenata zavisi od sadržaja naših misli i rečenica. Pogrešivost je potom objašnjena putem pojma ispravne funkcije koji je bitno normativnog karaktera, ali na takav način koji ne bi trebalo da predstavlja problem za jednu naturalističku teoriju značenja i racionalnosti. Naime, normativnost koja se sastoji u tome da je imanje ispravne funkcije stvar “bivanja “napravljenim za” ili bivanja “trebanja da” (impersonalno) se izvrši izvesna funkcija” je definisana na “*na naturalistički i nemisteriozni način*” uz pomoć evolucionističkog okvira koji se oslanja na adaptivnost i istoriju entiteta kojima se pripisuje ispravne funkcije a čija je uloga definisana pomoću deskripcija činjeničnih stanja u kojima ona doprinose daljem održanju nasledne linije njihovih posledica. Dakle, iako je ispravna funkcija srca da ritmično pumpa krv kroz krvotok, jer su posledice pumpanja krvi zaslužne za reprodukciju bića koje poseduje srce, pa samim tim i samog srca, ipak postoje slučajevi u kojima srca ne pumpaju ritmično krv što ne znači da njihova ispravna funkcija nije upravo ista ona kao i zdravih srca – ona u svojoj biti dopušta izuzetke. Na sličan način Milikanova pruža i objašnjenje jezičke konvencionalnosti i značenja, koje možemo preneti i na naturalizovano shvatanje racionalnosti. O posvećenosti Milikanove da pruži naturalističko objašnjenje normativnosti svedoči i navod iz Uvoda *White Queen Psychology and Other Essays for Alice*, gde tvrdi da je cilj te knjige da “razjasni, odbrani i ukaže na neke od implikacija biološkog rešenja problema normativnosti”²¹. Na ovaj način dobijamo pojam racionalnosti koji je normativan ali koji je opisiv na naturalistički način. Racionalno ponašanje je ispravna funkcija utoliko što doprinosi daljem opstanku ljudske vrste, ali slučajevu u kojima ova funkcija nije ispunjena ne treba posmatrati kao da racionalnost nije prisutna, jer je ona prisutna upravo kao funkcija koja obično doprinosi daljoj reprodukciji.

Sada bismo mogli ukratko da rezimiramo put kojim smo došli do ove tačke i koje posledice možemo izdvojiti kao bitne za raspravu između fregeanaca i anti-individualista. Pošli smo od toga da je fregeanski smisao motivisan kartezijanskim nasleđem i posebnim pojmom racionalnosti, u smislu da je određivanje valjanosti naših zaključaka *a priori* stvar. Dalje, fregeanski sadržaji su se pokazali kao najdublje zavisni od istog ovog pojma racionalnosti kroz princip različitosti sadržaja. Prema tradicionalnom shvatanju racionalnosti antiindividualizam je primoran da

20 Ruth Millikan, LTOBC, str. 17.

21 Ruth Millikan, *White Queen Psychology and Other Essays for Alice*, MIT Press, 1995, str. 10.

većinu kognitivnih subjekata odredi kao iracionalne i kao takav se pokazuje kao neodgovarajuća teorija. Na ovaj prigovor antiindividualisti su pokušavali da odgovore na načine koji ne odbacuju pojam racionalnosti pretpostavljen u fregeanskoj tradiciji. Takođe, uz prihvatanje tradicionalnog shvatanja racionalnosti fregeanski antiindividualizam Kembela, Evansa, i drugih, izgleda nekoherentno jer je u skladu sa ovom pretpostavkom u svojim fregeanskim aspektima a u sukobu sa njom u svojim antiindividualističkim aspektima. Treba uzeti još u obzir da postoje nezavisni razlozi za odbacivanje ovakvog shvatanja racionalnosti – empirijska istraživanja i rezultati²², kao i nove teorije kognicije. Napokon, čini se da ukoliko racionalnost nije opisana uz pomoć sposobnosti kognitivnih subjekata da dobro rasuđuju koja ne dozvoljava izuzetke, mi moramo da prihvatimo neku vrstu normativnog pojma racionalnosti, gde normativnost uvodi nove teške probleme kojih bi se trebalo rešiti i zbog čega se od takvog pokušaja najčešće i odustajalo. Ipak, postoji način da se pojam racionalnosti definiše na takav način koji dozvoljava izuzetke ali koji nije normativan u nedeskriptivnom smislu. Ovo je omogućeno upravo kroz pojam ispravne funkcije koji nam pruža Milikanova, koji svodi problem normativnosti na problem bioloških funkcija. Ukoliko prihvatimo novo shvatanje racionalnosti motivacija za uvođenje fregeanskog smisla je oslabljena, bilo bi teško ponuditi novi princip različitosti sadržaja i pitanje nekoherentnosti fregeanskog antiindividualizma bi postalo besmisleno.

Promena perspektive u posmatranju kognitivnih fenomena i ukidanje granica koje su vekovima opasavale neke od nama najbližijih pojmova, kao što je pojam racionalnosti, omogućili su nam da sagledamo neke naizgled nepremostive teškoće u semantičkim debatama. Nezadovoljavajuća dilema koja nas je primoravala da biramo između teškog subjektivnog bremena fregeanizma i iracionalnosti normalnih subjekata antiindividualizma može biti razrešena uvođenjem jednog alternativnog pojma, pojma uronjene racionalnosti. Naravno, ispravnost ponuđenog alternativnog stanovišta je samo hipotetička, ali nam njegovo razmatranje svakako pomaže da uvidimo da su neki filozofski problemi rešivi i neke dihotomije samo provizorne ukoliko promenimo tačku gledišta i pozovemo u pomoć rezultate iz različitih filozofskih disciplina.

Miljana Milojević

Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

22 Nažalost, u ovom radu nije bilo dovoljno mesta kako bi se posebna pažnja posvetila i empirijskim istraživanjima koja podržavaju ideju da normalna ljudska bića često nisu u stanju da ispravno zaključuju čak i kada su u pitanju veoma proste misli i logičke relacije između njih. Jedan od ovih primera je i Vejsonov zadatak selekcije osmišljen 1966. koji ne uspeva ispravno da reši čak 80% ispitanika.

Literatura

- Andy Clark i David J. Chalmers, „The Extended Mind“, *Analysis* 58 (1), 1998.
- Gottlob Frege, *Osnove aritmetike i drugi spisi*, Kruzak, Zagreb, 1995.
- Paul A. Boghossian, „Externalism and Inference“, *Philosophical Issues* 2, 1992.
- Jennifer M. Saul, „Substitution and Simple Sentences“, *Analysis* 57 (2), 1997.
- Hilary Putnam, „Meaning and Reference“, *The Journal of Philosophy*, Vol. 70, No. 19, Seventieth Annual Meeting of the American Philosophical Association Eastern Division, 1973.
- Jessica Brown, *Anti-individualism and Knowledge*, The MIT Press, 2004.
- Kevin Falvey i Joseph Owens, „Externalism, Self-Knowledge, and Skepticism“, *Philosophical Review* 103 (1), 1994.
- Sanford C. Goldberg, „The Psychology and Epistemology of Self-Knowledge“, *Synthese* 118 (2), 1999.
- Jerry Fodor, *Concepts: Where Cognitive Science Went Wrong*, Oxford University Press, 1998
- Ruth G. Millikan, „Embedded Rationality“, u P. Robbins i M. Aydede (ur.), *Situated Cognition*, Cambridge University Press, 2010
- Ruth G. Millikan, *Language, thought, and other biological categories: new foundations for realism*, The MIT Press, 1987.,
- Ruth G. Millikan, „Biofunctions: Two Paradigms“, u Andre Ariew (ur.), *Functions*, Oxford University Press, 2002
- Ruth G. Millikan, *White Queen Psychology and Other Essays for Alice*, MIT Press, 1995.

Miljana Milojević

A New Account of Rationality and Semantics

(Summary)

The aim of this paper is to show how a new outlook on human cognitive abilities, and in accordance with this a different view of rationality, can influence semantics and one of the most prominent debates in this field, namely, conflict between Fregeans and non-

Fregean anti-individualists. This new account of rationality will help us diffuse some of the main motivators for Fregean view of semantics and it will help us in justifying non-Fregean anti-individualism but also in eliminating some of the apparent contradictions in Fregean anti-individualism of, e.g. Campbell and Evans. In this attempt of bringing together some of the latest insights into human cognition and semantics I will be dealing mainly with Jessica Brown's outlook on motivation for Fregean sense and Ruth Millikan's embedded view on rationality.

KEY WORDS: rationality, semantics, anti-individualism, situated cognition, Gottlob Frege, Ruth G. Millikan